

El Císter necessita una nova història

El simposi internacional sobre el Císter ha qüestionat el discurs històric tradicional sobre els monjos blancs, però no ha pogut proposar una visió alternativa de conjunt que el pugui substituir. Manquen estudis monogràfics que responguin preguntes encara avui obertes.

ARXIU / RAFA GIL



Cúpula i campanar del monestir de la Valldigna. El monument cistercent, en procés de restauració, commemora enguany els set-cents anys d'història.

El Císter té poder de convocatòria. Aquesta és una de les conclusions més sòlides del simposi internacional sobre els monjos blancs, desenvolupat del 27 al 30 d'octubre en un entorn que convidava a la contemplació: el jardí botànic de València. La resta ha estat un exercici interessant de reflexió i de qüestionament que ha obert moltes preguntes sense donar, en canvi, gaires respostes.

Potser cal buscar la clau d'aquest replantejament en la dinàmica post-modernisme que des de mitjan anys vuitanta va semblant de dubtes el món de les ciències socials. Però no

és cosa d'estranyar-se'n. Si és cert que el coneixement de la història ens permet de ser contemporanis, resulta comprensible que apliquem al passat les incerteses que veiem en el futur.

Els assistents al simposi que creien tenir una idea més o menys sòlida dels seguidors de Robert de Molesme, Esteve Harding o Bernat de Claravall han assistit, la majoria de vegades d'una manera impassible, a una implacable, i també fonamentada, destrucció de la successió de tòpics que han fornit tradicionalment la memòria de l'orde.

Ja el primer dia l'historiador Rinal-

do Comba capgirà tots els mobles historiogràfics. Amb la seva veu melodiosa i pausada, el docte catedràtic milanès afirmà que la imatge del Císter com unes comunitats absolutament allunyades dels homes, seguidores fidels i estrictes de la regla de Benet de Núrsia, tal com la deixà escrita al segle VI, i practicants acèrrims de la pobresa voluntària era un mite que no es corresponia amb la realitat.

Amb un llenguatge més moderat o més exaltat, els ponents que els dies següents tractaren d'aspectes específics dels cistercencs vingueren a confirmar aquesta dissociació entre la imatge convencional que tenim de l'orde i la realitat.

Poc podia imaginar-se Robert de Molesme que aquella humil comunitat que fundà a Cîteaux el 1098, amb el nom de Nou Monestir, havia d'esdevenir amb el temps una propagandista triomfant de la seva pròpia història. A partir del 1134, amb la redacció dels estatuts generals i sota el guiatge de sant Bernat, els cistercencs construeixen el monument a la seva pròpia glòria.

Sobre els primers trenta anys de l'orde, s'hi estén una capa de vernís, es maquillen convenientment i es crea un model ideal de comportament que no existia en la realitat i que va estretament lligat a la vio-

lenta polèmica que els enfronta amb els benedictins de Cluny, fins llavors totpodorosos monjos negres.

Quan el 1150 –any de la fundació de Santes Creus– es comença a copsar una introducció més explícita del Císter en els mercats i en les economies locals, el mite ja ha quallat i l'aparent contradicció de la seva participació activa en l'economia no tindrà prou força per a desfer-lo.

El primer element que integra aquest mite dels monjos blancs és que s'instal·len en llocs allunyats, desèrtics i buits; en espais deshabitats que transformen en terres cultivables gràcies a l'esforç de les seves pròpies mans. Però sembla que el desert no fou mai tan solitari com volien fer creure. El monestir de Cîteaux no és pas una terra deixada de la mà de Déu. Es tracta d'una propietat del duc de Borgonya, proveïda de camperols, en la qual els monjos només tradaran dotze anys a edificar la seva primera església.

Aquest distanciament del món, tan pregonat, tampoc no s'avé amb el paper que Bernat i els seus successors tingueren com a braç llarg de les voluntats del papat i com a fidels companys de la més alta noblesa i del poder reial.

El professor Enric Guinot, de la Universitat de València, i Anne Brenon, una de les autoritats més altes en l'estudi del catarisme, exemplifiquen aquesta relació.

Brenon afirmà que el Císter, de la mà de sant Bernat, ideòleg de l'església del segle XII i polemista incansable, es convertí en el veritable exèrcit espiritual del papa, precedent històric del que, pocs anys després, seria l'estructura de la inquisició, posada en mans dels dominicans. És a un cistercenc, dignificat amb la mitra episcopal, a qui s'atribueix l'ordre "mateu-los tots que Déu ja coneixerà els seus", resposta a la pregunta que els soldats li feien, a les portes de Besiers, de com distingir entre la població els qui eren bons cristians dels qui seguien els dictats del catarisme.

Enric Guinot, per la seva banda, posà l'extensió de l'orde a Catalunya com un exemple d'una relació entre el Císter i el poder que desdibuixa la imatge d'allunyament del món. Santes Creus i Poblet foren



Rinaldo Tomba. Aquest catedràtic de Milà va fer la conferència inaugural del simposi sobre el Císter.

fundats per iniciativa del comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, i estigueren vinculats a dues de les grans famílies feudals del principat: els Segura i els Montcada. Els abats ben aviat foren integrats, des dels grups de poder, en la cadena de privilegis i servituds que estructurava el món feudal.

Els maldecaps que va passar un monjo de Poblet que a mitjan segle XIV gairebé fou linxat pels veïns de l'Espluga de Francolí, o la quasi infinita relació de frases fetes i de dites que a l'entorn de Valldigna es recorden contra els monjos poden donar una idea de quina era la veritable adscripció social d'aquestes comunitats que, teòricament, vivien en pobresa voluntària.

La frugalitat de la seva alimentació és un altre dels elements del mite. De fet, els monjos, en fan un signe bàsic d'identitat. D'aquí ve que sant Bernat posi un èmfasi especial en el que en podríem dir la disputa de la carn.

Tot i que l'austeritat del règim d'alimentació cistercenc fou de les poques coses que no es posaren en dubte, el professor Francesc Gimeno, de la Universitat de Barcelona, explicà que en la disputa es dirimien més qüestions d'intencions que no pas de materialitats.

És cert que sant Bernat, com a bon fill de la Borgonya, únicament salva el vi i veu en la resta d'aliments uns enemics potencials de la salut humana: els llegums produeixen flatulències, els porros generen agressivitat, les cols deprimeixen, i fins i tot la llet resulta perjudicial.

Però l'acumulació de riqueses que es produirà a les abadies a partir de la segona meitat del segle XII i l'entrada de fills de la noblesa a l'orde portarà a un inevitable relaxament de la norma. D'aquesta destrucció del mite cistercenc tampoc no en sortiren gaire ben parats ni la tradicional adjudicació als monjos d'un important paper en el desenvolupament tecnològic ni el capítol referent a l'art.

L'historiador valencià Luis Pablo Martínez, especialista en el camp de la tecnologia, rebaixà considerablement la imatge dels cistercencs com a grup determinant del progrés econòmic europeu.

Més moderat i un bon tros original, l'historiador de l'art Ximo Company, en una epístola adreçada a Bernat de Claravall mateix, negà l'existència d'un estil artístic cistercenc. Ximo Company afirmà que, en tot cas, pot parlar-se d'un model arquitectònic de l'orde. Això sí, assegurarà que era un model basat en una austeritat refinada com mai no ha conegut l'art occidental. I les intervencions de Luis García Guijarro Ramos, Anna Rapetti i Coral Cuadrada ajudaren a continuar obrint encara més incògnites sobre la veritable naturalesa històrica del Císter.

Al final, la conclusió fou molt pròpia d'un encontre d'historiadors: cal prosseguir estudiant, cal prosseguir investigant, calen noves monografies que ens ajudin a il·luminar nous plantejaments de conjunt. A la nostra terra tenim un dèficit en comparació amb la resta d'Europa. Aquesta fou l'única veritat que no trontollà. Aquesta i la ignominiosa història contemporània del principal monestir cistercenc del País Valencià, Santa Maria de Valldigna, per al qual el coordinador del simposi, Ferran Garcia-Oliver, demanà comprensió i pietat.

Antoni Sella